

УДК 911.3

Мельник Л. В., к. геогр.н.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Кравчук О.О., наук. співробітник,

Український інститут експертизи сортів рослин

Мельник Т. В. студ.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**СУСПІЛЬНО - ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
ЗЕРНОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ПОДІЛЬСЬКОГО
СУСПІЛЬНО - ГЕОГРАФІЧНОГО РАЙОНУ**

Ключові слова: продовольчий комплекс, зернопромисловий комплекс, зернопромисловий цикл, Подільський суспільно – географічний район.

© Економічна та соціальна географія. – 2014. – вип. 2 (70)

Вступ. Постановка проблеми. Подільський суспільно – географічний район має значний потенціал аграрного виробництва, що ґрунтується на власних багатих сільськогосподарських ресурсах, зокрема земельних ресурсах.

Особливе місце в АПК Поділля посідає зернопромисловий комплекс, що в значній мірі забезпечує продовольчу безпеку. Тому його суспільно – географічне дослідження є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ряд теоретичних та загальнометодологічних проблем розвитку зернопромислового комплексу знайшли відображення у працях вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема: Г.В. Балабанова, В.І Бойка, П.П. Борщевського, Л.В. Дейнеко, С.Л. Дусановського, С.П. Запотоцького, А.С. Лисецького, Л.О. Мармуль, Н.І. Мезенцевої, В.П. Нагірної, Я.Б. Олійника, П.Т. Саблука та інших. Проте досліджень проблем зернопромислового комплексу, окремих регіонів недостатньо.

Формування цілей статті. Постановка завдання. Метою даного дослідження є суспільно-географічний аналіз розвитку зернопромислового комплексу Подільського суспільно - географічного району.

Виклад основного матеріалу. Зернопромисловий комплекс — найважливіший і найбільший серед спеціалізованих агропромислових комплексів України. Функціонування його спрямоване на задоволення потреб населення у хлібі, хлібобулочних, макаронних, кондитерських та інших виробках і водночас тваринництва у фуражі та комбікормах.

Структура зернопромислового комплексу є сукупністю організаційно-технологічно поєднаних галузей і видів діяльності щодо забезпечення зернового господарства засобами виробництва, вирощування зернових, переробка зерна, а також виробничої і соціальної інфраструктури, що включають заготівлю і зберігання, транспортування і реалізацію зернових, підготовку кадрів для роботи в зернопромисловому комплексі АПК [3].

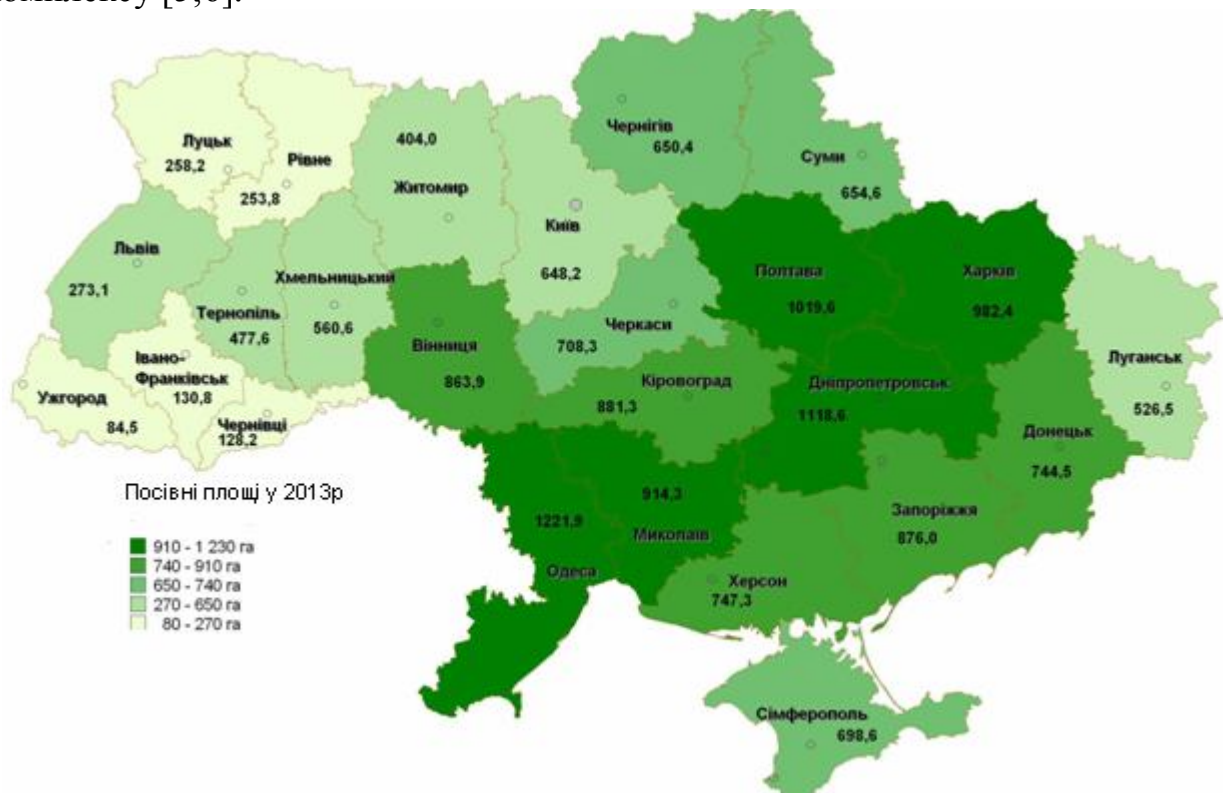
Детальніше розглянемо структуру зернопромислового комплексу, що складається з таких елементів:

- перша сфера (фондозабезпечуючі галузі) - машинобудування для зерновиробництва, зернопереробної промисловості, мікробіологічна промисловість, виробництво спеціалізованих машин (комбайни), будівництво підприємств з переробки зерна, дренажних споруд, виробництво спеціалізованого обладнання і приладів для галузі, меліорація земель для вирощування зерна, виробництво міндобрив, засобів захисту рослин від шкідників і хвороб, ретардантів, пестицидів та інших хімічних засобів щодо догляду за посівами;

- друга сфера (сільське господарство) - вирощування зернових;
- третя сфера (переробна промисловість) - заготівля і переробка сировини, виготовлення кінцевої зернової продукції у галузях борошномельно-круп'яної, комбікормової, макаронної, хлібобулочної, кондитерської промисловості;

• четверта сфера (торгівля зернопродуктами) - спеціалізована торгівля продукцією і зерновими продуктами, громадське харчування [4].

Стрижневою основою зернопромислового комплексу є зернопромислові цикли – сукупність розташованих на певній території підприємств (виробництв), діяльність яких тісно пов'язана з виробництвом, заготівлею, зберіганням та переробкою продовольчого зерна. Крім того, зернопромисловий комплекс формується і на основі таких циклів: 1) виробництво, заготівля і переробка насінневого зерна; 2) виробництво, заготівля фуражного зерна і виготовлення з нього комбикормів для тваринництва і птахівництва. Ці цикли становлять виробниче «ядро» комплексу [5;6].

- Рис. 1. Розподіл посівних площ, що зайняті під зерновими культурами, за регіонами України в 2013 році, га

Зернопромисловий комплекс об'єднує зерносіючі господарства, районні хлібоприймальні пункти, зерносклади, елеватори, галузі промисловості, що переробляють зерно. До останніх належить борошномельна, круп'яна, макаронна, хлібопекарська, комбикормова та інші галузі. Забезпечення розвитку і обслуговування матеріально - технічної бази комплексу належить сільськогосподарське машинобудування для харчової і комбикормової промисловості, елеваторно - складського господарства. У функціонуванні комплексу велику роль відіграє наука, яка представлена багатьма значними науково-дослідними установами, селекційними центрами, обласними сільськогосподарськими дослідними станціями [7;8].

Структура зернопромислового комплексу визначається зональним і внутрішньозональним розміщенням зернових культур, структурою їх посівної площі, розміщенням промислових підприємств по переробці зерна, промислових, сільськогосподарських, заготівельних організацій та наукових установ.

Провідне місце в структурі посівів займають зернові культури. Основними зонами виробництва зерна в Україні є Степ і Лісостеп, де виробляють відповідно по 45 і 40% його загального обсягу. В Україні вирощують майже всі зернові культури, але структура їх посівів має певні відмінності у зонах.

Одним із важливих регіонів розвитку зернопромислового комплексу є Подільський макрорайон України. Подільський суспільно - географічний район – це економічний район України, розташований на Правобережній Україні, на заході лісостепової зони, охоплюючи Вінницьку, Тернопільську та Хмельницьку області.

Він розташований у центральній частині Правобережної України, на Подільській і Придніпровській височинах й зоні з родючими ґрунтами і достатнім зволоженням, що сприяє розвитку зернопромислового комплексу. Переважання різних типів чорноземних і сірих лісових ґрунтів зумовило дуже високий рівень освоєння земельних ресурсів. Із загальної земельної площі (6096 тис. га) 80,6 % становлять землі сільськогосподарських підприємств, орендарів та інших землекористувачів, на яких ведеться сільське господарство. Найвища частка таких земель у південній і південно-східній частинах суспільно - географічного району – 91- 93 %, а найнижча на півночі та крайньому заході – 74-78 %.

Провідні зернові культури, які вирощують – озима пшениця, ячмінь, зернобобові, кукурудза на зерно, вирощують також овес, просо, гречку, соняшник.

Структура посівних площ в районі у 2010 – 2013 роках залишилася майже без змін (рис. 2): збільшилася частка таких посівів як зернові культури та соняшнику, зменшилася площа, відведена під вирощування цукрового буряка та кормові культури.

На рис. 3. зображена динаміка зміни виробництва продукції рослинництва у 2010 – 2013 роках. В цілому у Подільському суспільно - географічному районі переважає виробництво зернових, яке стабільно зростає.

Щодо урожайності зернових культур, то найвища вона у Вінницькій області і становить 55,7 ц з 1 га площі, зокрема пшениці 42,8 ц з га., ячменю 34,2 ц з га., жита 30,5 ц з га., у Хмельницькій – 50 ц з 1 га, пшениці 38,9 ц., ячменю 30,2., жита 25,1 ц з га., у Тернопільській – 46,7 ц з 1 га., пшениці 35 ц., ячменю 30,9 га., жита 27,9 ц з га.

В районі все більш вагомим стає виробництво кукурудзи. З року в рік виробництво даної культури невинно зростає. У 2000 році виробництво кукурудзи у Вінницькій області складало 380,1 тис. т., у Хмельницькій –

228,8 тис. т., у Тернопільській – 85, 7 тис. т., у 2010 році – 435,4 тис. т., 131,9 тис. т., 138,1 тис. т., а у 2013 - 2785,7 тис. т., 1825,2 тис. т., 1206,4 тис. т. відповідно [10].

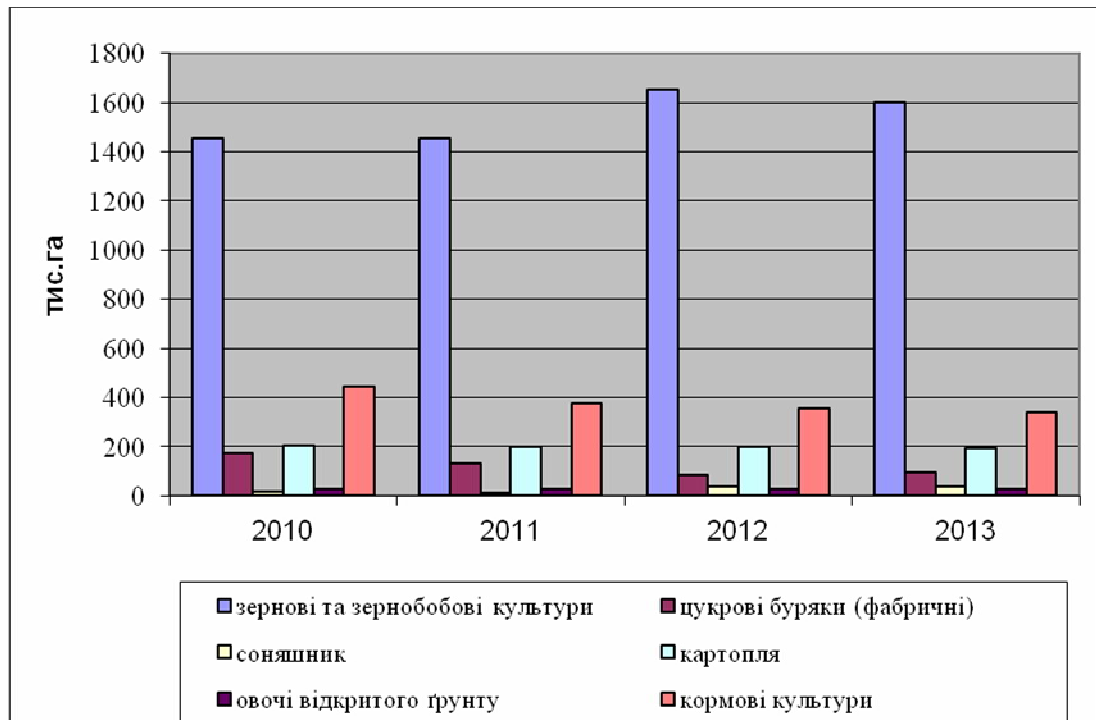

Рис. 2. Зміна структури посівних площ в Подільському суспільно - географічному районі у 2010-2013 роках.

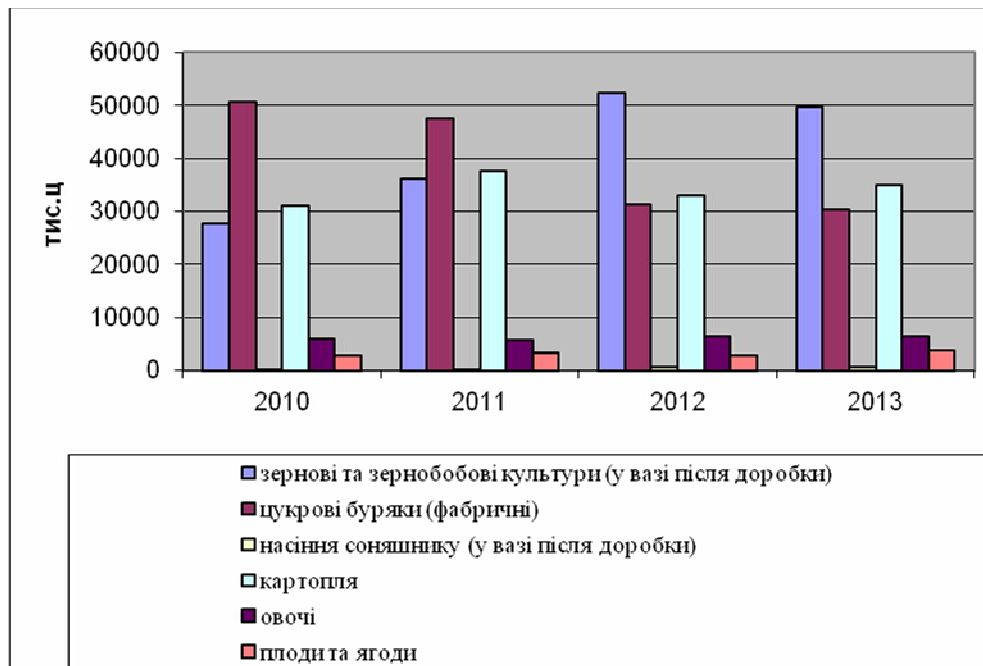

Рис. 3. Виробництво продукції рослинництва у Подільському суспільно - географічному районі у 2010 – 2013 роках.

Перспективні напрямки розвитку району пов'язані з ефективним та раціональним використанням наявних в районі ресурсів. В першу чергу це пов'язано з більш високопродуктивним використанням земельних ресурсів. Варто поглибити спеціалізацію південних районів Поділля на вирощуванні зернових культур, особливо круп'яних. Тут можна одержувати найвищі урожаї гречки в Україні [1].

Близько 2 % зернових вирощених у районі за 2010 – 2013 роки надійшли для подальшої переробки на підприємства харчової промисловості району. Левова їх частка була вивезена за межі району.

Обсяги виробництва продукції у переробній промисловості збільшилися у 2013 р. на 18.6 %, на 7.3 – 13.6 % - хліба та хлібобулочних виробів. Поряд з цим на п'яту частину знизилися обсяги продукції на підприємствах з виробництва продуктів борошномельно-круп'яної промисловості.

Підприємства борошномельної, кондитерської та інших галузей харчової промисловості розміщені досить рівномірно на всій території. Значним виробником хлібобулочних виробів є ТОВ «Стіомі–Холдінг», яким вироблено більше половини хлібобулочних виробів. Нарощували обсяги виробництва філія ТОВ «АГРОБІЗНЕС» Волощиського району, ЗАТ «Ізяславський хлібзавод», ВАТ «Славутський хлібзавод».

Борошномельно-круп'яна промисловість забезпечує населення борошном та крупами, а її відходи використовуються для виробництва комбікормів. Борошномельно-круп'яні підприємства розміщуються в районах, що мають сировину і в центрах споживання. Дрібні підприємства є повсюдно. Під час масового збору врожаю зерно відправляють на елеватори, де воно зберігається. Елеватори розміщуються у великих містах, залізничних вузлах, а також у районах вирощування зернових.

Тут же звичайно знаходяться і великі млини. Борошно є основною сировиною для хлібопекарської та макаронної промисловості, а також використовується у кондитерській промисловості. Головний фактор у розміщенні підприємств хлібопекарської промисловості – обмежені терміни зберігання свіжого хліба. Чим більше місто, тим більше у ньому випікається хлібобулочних виробів. Великі державні хліб заводи себе виправдовують. Останнім часом збільшується кількість не великих пекарень, що максимально наближає випікання хліба до споживача.

Присутність підприємств переробної промисловості обумовлено необхідністю придбання сировинних ресурсів. Відносно невеликий обіг даної категорії ринків дозволяють залучити до угод місцеві підприємства переробної промисловості, якщо мова не йде про спеціалізовані ринки, розташованих у місцях традиційного виробництва тієї або іншої промисловості.

Необхідно удосконалювати інфраструктурну систему АПК Поділля, яка сьогодні розвинена слабо, незбалансована з основними сферами АПК, створювати підприємства для раціональної переробки сировини. Для

повнішого використання ресурсів Поділля доцільно інтегрувати на основі високих технологій переробні галузі для повнішої переробки сільськогосподарської сировини, прогнозувати оптимальну структуру виробництва продукції сільського господарства [9;11].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Головне завдання подальшого розвитку зернового господарства в Подільському суспільно-географічному районі - досягти більших і сталих обсягів виробництва зерна. Для цього необхідно постійно підвищувати родючість ґрунтів, поглиблювати спеціалізацію господарств на вирощування зернових культур, запроваджувати ефективні технології, систематично поліпшувати селекційну та насінницьку справу і максимально скорочувати втрати зерна у процесі його збирання, транспортування і зберігання.

Розвиток зернового господарства може бути досягнутий на основі поглиблення зональної і внутрішньозональної спеціалізації на виробництві окремих видів зернових культур, формування зон і районів товарного виробництва цінних сортів. Цього можна досягти за рахунок максимального використання досягнень агротехнічного прогресу, біотехнологій, генетики і селекції, насінництва та впровадження нових посухо-холодо-хворобостійких сортів та гібридів зернових культур з більш високою потенційною врожайністю. Насінницькі системи об'єднують дослідні господарства, підприємства, організації, зайняті вирощуванням, обробкою та заготівлею насіння зернових культур. Селекція та насінництво є першоосновою кожної галузі зернового господарства.

Однак проблема постійного нарощування виробництва зерна не може розв'язуватись без мінеральних добрив. Уже в найближчий час з'являється можливість збільшення їх виробництва і внесення під всі сільськогосподарські культури, в тому числі і під зернові.

Доцільним для економіки Подільського суспільно – географічного району сценарієм є залучення іноземних інвестицій в зерно промисловий комплекс, поетапний перехід від імпорту невеликих партій технологічного чи устаткування інших товарів виробничого призначення з метою вивчення й освоєння ймовірного ринку збуту продукції до створення спільних підприємств. Можливість такого варіанта дій залежить від послідовності в проведенні радикальних економічних реформ. При цьому необхідно відзначити, що всі рішення щодо висновку контрактів повинні приймати незалежні від держави суб'єкти, що хазяюють, підприємці, що будуть розпоряджатися власними чи позиковими ресурсами і відповідати за результати прийнятого рішення своїм майном. Державі повинна приділятися роль регулятора податкової, митної, опосередованно-кредитної політики. Тільки на такій основі залучення іноземних інвестицій буде сприяти підйому зернопромислового комплексу й економіки регіону в цілому.

Головною проблемою є вдосконалення матеріально-технічної бази і зміцнення економіки підприємств, які спеціалізуються на вирощуванні

зернових культур. Тому дана тема дослідження є актуальною у даний час, а матеріали можуть бути використані для подальшого вивчення.

Список використаної літератури:

1. Бондаренко В.М. Територіальна організація продовольчого ринку України та напрямки її удосконалення – К. – 2005. – 200 с.
2. Буняк Н.М. Попити і пропозиція як основа формування ринку /Н.М. Буняк//Вісник аграрної науки. – 2001. – 12.
3. Ганганов В.М. Формування зернового комплексу регіону: Монографія. – Одеса: Інститут проблем ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України, 2008. – 311 с.
4. Макаренко П.М., Сиченко О.О. Ринок зерна і регіональне землевиробництво: Монографія. – Дніпропетровськ: Герда, 2007. – С. 188.
5. Омеляненко Г.Г. Концептуальні положення відновлення та розвитку зернового виробництва в Україні/ Г.Г. Омеляненко // Економіка АПК. – 2000. – 12.
6. Попова І.О. Сталий розвиток агросфери України: Підручник / Попова І.О. – К. – 2009. – 156 с.
7. Саблук П.Т. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник) / За ред. П.Т. Саблука // – К.: ІАЕ, 2000. – 556 с.
8. Черевко Г.В. Державне регулювання економіки АПК / Г.В. Черевко // Навч.посіб. – К.: Знання, 2006. – 339 с.
9. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=37-15> - Офіційний сайт Верховної Ради України.
10. www.nbu.gov.ua - Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні».
11. www.agro-business.com.ua – Пастарнак О. «Перспективи ринку кукурудзи в Україні».

Мельник Л.В., Кравчук О.О., Мельник Т.В. Суспільно - географічні особливості розвитку зернопромислового комплексу Подільського суспільно - географічного району.

В статті висвітлено проблеми та особливості становлення і розвитку функціонування зернопромислового комплексу в ринкових умовах господарювання, охарактеризовано тенденції виробництва зернової продукції Подільського суспільно - географічного району.

Ключові слова: продовольчий комплекс, зернопромисловий комплекс, зернопромисловий цикл, Подільський суспільно – географічний район.

Мельник Л.В., Кравчук А.А., Мельник Т.В. Общественно - географические особенности развития зернопромышленный комплекса Подольского общественно - географического района.

В статье отражены проблемы и особенности становления и развития функционирования зернопромышленного комплекса в рыночных условиях хозяйствования, охарактеризованы тенденции производства зерновой продукции Подольского общественно - географического района.

Ключевые слова: продовольственный комплекс, зернопромышленный комплекс, зернопромышленный цикл, Подольского общественно - географического района.

Melnyk L.V., Kravchuk O.O., Melnyk T. V. Social and geographical features of cereal industry complex development of Podilskyi socio-geographical area.

The paper highlights the problems and peculiarities of formation and functioning of cereal sub-products in market conditions, cereal production trends of Podilskyi social and economic region are characterized here as well.

Keywords: food complex, cereal industry complex , cereal industry cycle, Podilskyi socio-geographical area.